

# HAREM ZEVK YERİ DEĞİL DİSİPLİNLİ BİR MEKTEPTİ

▲ EKREM BUĞRA EKİNCİ ebekinci@hotmail.com

**O**smanlı Sarayı yalnızca padişahın evi değil, devletin idare edildiği ve bazı devlet dairelerinin sekreteralarının bulunduğu, toplantı ve merasimlerin icra edildiği, ayrıca saray akademisinin faaliyet gösterdiği mekândı.

Üç ayrı kısımdan müteşekkil Topkapı Sarayı'nın halkın da girebildiği birinci avlusunda devlet daireleri bulunur, ikinci avlusunda Divan-ı Hümâyûn toplanır ve merasimler icra olunurdu. Üçüncü avlu padişahın asıl rezidansı olup Enderun mektebi ile Harem-i Hümâyûn buradaydı. Dârüssaade (saadet evi) de denilen harem, padişahın ailesiyle beraber yaşadığı yerd.

Padişahın annesi hayatta ise valide sultan unvanı ile Harem-i Hümâyûn'un âmiri olup ayrı tahsisatı, dairesi ve hizmetkârlarıyla bir nevi first lady mevkiindeydi. Halbuki bütün dünyada bu mevki devlet reisinin zevcesine aittir. Bu usul Türk-İslam kültüründe anneye verilen değeri göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Valide sultanlar umumiyetle padişahın en yakın müşavirlerindendir. Tedbirli hareket ve görüşleriyle buhranlı devirlerin atlatılmasında ehemmiyetli rol oynamışlardır. Mesela küçük yaşta padişah olan Sultan IV. Mehmed'in annesi ve naibesi Hatice Turhan Valide »



Sultan, Köprülü Mehmed Paşa gibi liyakatli bir vezirin sadrazamlığa tayinini temin ederek memleketi mutlak bir felaketten döndürmüştür. Padişah ailesinin bütün fertleri gibi valide sultanlar da ülkenin en ücra köşelerini, yaptırdıkları sayısız hayır eserleri (cami, mescit, imaret, hastane, çeşme, sebil, medrese, sıbyan mektebi, kervansaray) ile donatmışlardır.

Osmanlı padişahları Kanuni Sultan Süleyman'a kadar umumiyetle Anadolu beylik hanedanlarından kız alıp verdiler. Hıristiyan komşu devlet prensesleriyle de siyasi evlilikler akdettiler. Şer'i hukukta Müslüman bir erkek Yahudi veya Hıristiyan bir kadınla evlenebilir.

Ancak zamanla Anadolu beylikleri ortadan kalktı. Padişahlar devlet içinde Osmanlı hanedanından başka bir aristokrasinin teşekkülüne imkân vermek istemedikleri için küçük yaşta saraya alınan cariyelerle evlenmeyi tercih ettiler. Böylece hem saray terbiyesiyle ve padişah annesi olmak üzere yetiştirilen güzel, zeki ve kusursuz kızlarla evlenmiş oluyor, hem de padişaha hısnılık yoluyla devlet içinde nüfuz kazanmanın önüne geçiyorlardı.

Çocuk ölümlerinin çok olduğu bir devirde bu evlilikler, çok sayıda çocuğun dünyaya gelme ihtimali açısından hanedanın bekası için avantajlıdır. Mamafih bu devirde hür kadınla evlilik yapan iki padişah vardır: Sultan Genç Osman ile Sultan İbrahim.

İslamiyet ırk yerine din kardeşliği esasını koyduğu için başka ırklardan kadınlarla evlenmekte beis görülmemiştir. Şer'i hukukta hür kadınlarla evlenmenin sınırı dörttür. Aralarında adaletli davranmak şarttır.

### Ciddiyet ve disiplin esastı

Cariyelerle evlenmede ise bir sınır yoktur. Cariye Padişahın mülkü olduğu için ayrıca nikah kıyılmazdı. Padişaha çocuk verdiği zaman statüsü değişir, "ümmü veled" olur, efendisi ölünce de hürriyetini kazanırdı. Çocuğu ise hür doğardı.

Kanuni Sultan Süleyman devrinden itibaren bir asır boyunca padişah hanımlarına haseki denilmiştir. Bunların daha ziyade padişaha çocuk veren hanımlar olduğu anlaşılıyor. 17. yüzyıl sonundan itibaren bu hanımların ilk dördüne padişah tarafından kadınefendi, sonraki dördüne de ikbal denilmiştir. Bunların dışında olup padişahla bir defa bile olsun evlilik hayatı yaşayan

cariyelerine gözde veya odalık denirdi.

Haseki, kadınefendi, ikbal ve gözde unvanları muayyen bir kıstas aranmaksızın padişah tarafından verilir ve gerekirse geri alınırdı. Bunların sayısı dörtten fazla veya az da olabilirdi. Bazen cariyelerin ecnebi hükümdarlar tarafından köle olarak hediye edildiği olurdu. Tabii ki bunların dünyada köleliğin hüküm sürdüğü bir devirde yaşandığını söyleyelim.

Haremdeki cariyeler ekseriya Balkan kökenliydi. Daha sonra güzellikleriyle Ukraynalılar rağbet gördü. 19. yüzyılda ise Kafkasyalı cariyeler ekseriyettedir. Zira onlar arasında kölelik hâlâ çok canlıydı.

Cariyelerin büyük kısmı haremde hizmet etmek, bir kısmı da padişah ve şehzade hanımı olmak üzere yetiştirilirdi. Cariye ile evlilik hayatı yaşamak isteyen efendinin nikah kıyması gerekmediği halde bu devirde aslen hür olma ihtimali-

ne karşı cariyelerle ihtiyaten nikah kıyılıyordu. Bu kadınların hepsi sarayda Müslüman-Türk terbiyesiyle yetişmiş, dindarlıkları ve hayır-haşenatları dillere destan olmuştur. Sultan Abdülmecid zamanında köle ticareti yasaklandığı için cariye sayısının düştüğünü ekleyelim.

Kafkasyalı ailelerin kızları küçük yaşta saraya alınıp terbiye edilir; büyüyünce de padişah veya şehzadeyle nikahlanırdı. Şehzade anneleri dul bile olsalar başkasıyla evlenemezlerdi. İleride padişah olacak birinin üvey babası ve üvey kardeşlerinin olması düşünülemezdi.

Padişahla evlenecek kızları valide sultan seçip terbiye ederdi. Padişahın hoşuna giden kızın talihi yüzüne gülmüş demektir. Çocuğu olur, hele oğlan doğurursa statüsü değişirdi. Kendisine bir daire tahsis edilir, burada hizmetkârları ve çocuğu ile yaşardı. Padişahın birden fazla zevcesi olacağı için cariyeler aldıkları terbiye itibarıyla kıskançlığa karşı hazırlıklıydılar. İyi geçinir, birbirlerine 'hemşire' veya 'yoldaş' diye hitap ederlerdi.

Zevcelerinin padişah üzerinde hiçbir nüfuzu yoktu. Hele valide sultanla mukayese bile edilemezdi. Ama bazı padişahların hanımlarından birine çok bağlandıkları görülmüştür. Mesela Kanuni Sultan Süleyman Hürrem Sultan'a, Sultan Ahmed Mahpeyker Sultan'a, Sultan İbrahim Hatice Turhan Sultan'a... Sultan II. Abdülhamid Müşfika Kadınefendi'ye çok düşküdü ve zamanının çoğunu bu gözdesiyle geçirirdi. Kanuni'nin zevcesi Hürrem

Sultan'ı çok sevdiği doğrudur ama tesirinde kaldığı iddiası mübalağalıdır.

Padişahın harem hayatı büyük bir ciddiyet içinde cereyan ederdi. Hareme gelmeden evvel haremağası padişahın geleceğini ilan eder, herkes dairesine çekilir, hareme sessizlik hâkim olurdu. Haremde kadınlarla oturup zevk ve safa yapması mevzubahis değildi. Cariyeleri yola dizip geceyi beraber geçirmek istediğinin önüne mendil atması, hele çırlıçplak soyup havuzda oynatması, sonra da seyrederek eğlenmesi Batılı romancı ve ressamların uydurmasıdır. Evet, cariyeler hür kadınlar gibi yabancı erkeklere karşı kol ve başlarını örtmeye mecbur değildiler ama bunun dışında örtünmeleri gerekirdi. Harem halkı ve cariyeler tesettüre riayet eder, ferace ile sokağa çıkar, haremağaları da kendilerine refakat ederdi.

Geceyi padişah ile geçirecek hanıma padişahın hususi hizmetinde bulunan hazinedar cariyeler tarafından haber verilirdi. Sultan Hamid bir zevcesini ziyaret edeceği zaman akşam evine dönen alelade bir memur efendi gibi zevcesinin ikamet ettiği daireye gider, bazen yemeğe kalır, sonra da hünkâr dairesine dönerdi. Son zamanlarda zevcesini kendi dairesine çağırma-ya âdet edinmişti.

Padişahlar kimseyle yemek yemedikleri gibi sofrada aileleriyle de vakit geçirmezlerdi. İstisnai olarak Sultan Hamid son zamanlarda yemeklerini âdet hilâfına zevcelerinden Müşfika Kadınefendi veya Nâciye İkbal ile yerdi.

Sarayda kiler, mutfak gibi muhtelif dairelerde hizmet eden cariyeler de vardı. Acemi sıfatıyla vazifeye başlayıp sarayda terbiye edilen bu cariyelerden evlenip çıkmak isteyenler, çeyiz verilip münasip kimselerle evlendirilirdi. Buna »



#### » İrfan ocağı

Padişah ya da şehzade hanımı olmak için sarayda ciddi ve disiplinli bir tahsil ve terbiye görmek lazımdı. Topkapı Sarayı Mabeyn Taşlığı ve Gözdeler Dairesi.



## » Batılı gözyle harem

Oryantalist ressamlar, haremi zevk ve sefa sürülen bir mekân olarak tasvir etmişlerdir. Tarihi hakikatler ise aksini söylüyor. Gerçekte harem, disiplin ve edebin cari olduğu bir yuvaydı.



'çirak etme' denirdi. Bunlar sarayla irtibatlarını sürdürür, halk ile saray arasında köprü teşkil ederlerdi. Saray terbiyesinin halk arasında yayılması, sarayın da halkın ahvâlinde haberdar olması bu sayede mümkün olmuştur.

Harem mensuplarının sayısı değişirdi. Sayının en yüksek olduğu 17. yüzyıl ortalarında harem nüfusu Yeni Saray'da 500, Eski Saray'da 400 civarındaydı.

Harem disiplini ile haremağaları meşgul olurdu. Bunlar Afrikalı zenci köleler olup hareme bitişik bir dairede yaşarlardı. Zaman zaman hareme girebilirlerdi. Harem dışarıyla irtibatını yine bunlar temin ederdi. Padişah hareme çekilmişse kendisine haber ulaştırmak gerektiğinde Harem ile Mabeyn arasında nöbet tutan haremağasına söylenir, o da içerideki nöbetçi haremağasına haber verirdi. Nöbetçi haremağası ise padişah hizmetindeki hazinedar vasıtasıyla haberi padişaha arz ederdi.

Haremağaları Sasani, Abbasi, Selçuklu ve Bizans geleneğine uygun olarak Osman Gazi'den bu yana Osmanlı saraylarında istihdam edilen haremağalarının başında dârüssaade ağası (kızlarağası) bulunurdu. Sonra hâsıllı, ortanca, nöbet kalfası, acemî ağa ve enaşağı rütbesi gelirdi. Bunların teşkil ettiği topluluğa ağayân veya ağavât ocağı denir; sadece hünkâr sarayında değil, şehzade ve sultan saraylarında da vazife yaparlardı.

Doğuştan hadım veya sonradan burulmuş, ekserisi Sudan ve Habeşistan asıllı bu zenci kölelere tavâşi de denir. (Afrikalı kabileler mağ-

lup ettikleri düşmanlarını, zafer alâmeti olmak üzere köle olarak satarlardı.) Şer'i hukuka göre ve Osmanlı ülkesinde insanlar bir yana, hayvanları bile kısırlaştırmak suçtur.

Dârüssaade ağası, 1587 yılından itibaren Haremeyn (Mekke, Medine) ile selâtin (padişah) vakıflarının nâzırı olup bu sebeple teşrifatta sadrazam ve şeyhülislâmdan hemen sonra gelirdi. Tanzimat'tan sonra salâhiyetleri daraltılıp II. Meşrutiyet'ten sonra protokolden çıkarılmışlarsa da, haremdeki salâhiyetleri ve padişah nezdindeki itibarları devletin sonuna kadar devam etmiştir.

**Sultanlar boşanabiliyordu**

Şehzadeler önceleri sultan, sonraları efendi unvanıyla anılırdı. Cem Sultan ve Burhaneddin Efendi gibi. Küçükken anneleriyle, büyüdüleri zaman kendilerine tahsis edilen dairelerinde hususi hizmetkârlarıyla ve has odadan tayin edilen lalaların nezaretinde yaşarlardı. 12 yaşına gelince maiyetleri ve anneleri ile Konya, Manisa,

**HAREMİN 'İNSAN KAYNAKLARI'**

Harem cariyelerin yetiştiği bir mektep hüviyetindeydi. Sarayda kalmayı tercih eden gedikli cariyeler liyakatleriyle yükselip kalfa ve usta olurlardı. Her dairenin başında bir usta bulunurdu. Yüksek rütbeli ve geniş salâhiyetli ustaların emrinde kalfa ve acemi cariyeler vardı. Hazinedar, çeşnigir, çamaşırcı, ibrikdar, berber, kahveci, kilerci, kutucu [vestiyer], külhancı [hamam], vekil [başhazinedar muavini], kethüdâ (kâhya), kâtime ve hastalar [revir] ustasının her birine maiyetindeki cariyeler hizmet ederdi. Padişahın hususi hizmetine bakan ve kıdem aranmaksızın padişah tarafından mutemed cariyelerden tayin edilen hazinedarlar bulunurdu. Hazinedar usta bütün harem idare âmiriydi. Kendisinde padişahın mührü bulunur, harem mali işlerini yürütürdü. Kâhya kadın ise harem protokol müdürüydü. Haremde ayrıca ebe, dâye (sütnine) ve dadılar vazifeliydi. Valide sultandan acemi cariyelere kadar harem halkının her birinin maaşı vardı.

Amasya gibi sancaklara sancakbeyi olarak gönderilirlerdi. Bu usul 17. yüzyıl başlarına kadar sürmüştü, bundan sonra şehzadeler sancağa çıkarılmayıp sarayda şimşirlik diye bilinen dairelerinde ikamet etmişlerdir.

Şehzadelerin oğulları şehzade, kızları da sultan olarak anılırdı. Klasik devirde şehzadelerin çocuk yapmasına izin verilmediğine dair ciddi Osmanlı kaynaklarında bulunmayan iddiayı nakzeden misaller vardır. Doğrusu, istikbali pek de parlak görmeyen şehzadeler bu hususta kendi rızalarıyla bir kontrol yapmış olabilirler.

Şehzadelerin hususi tahsisatları varsa da, diğer devletlerdeki prenslere nazaran malî ve siyâsi bakımdan çok zayıf bir statüde tutulmuşlardır. Son devirde saray dışında yaşamaya ve çeşitli me-

**Harem Osmanlı Sarayı'nda padişahın ve ailesinin yaşadığı kısım olmanın ötesinde teşrifat ve hukuk kaideleri dairesinde işleyen ciddi bir müesseseydi. Cariyelikten valide sultanlığa uzanan safhaların merkezi olması sebebiyle bariz bir siyasî güç de kazanmıştı.**

muriyetler almaya başladıklarını biliyoruz.

Padişahların kızları sultan unvanı ile anılırdı. Ayşe Sultan gibi. Padişahların siyâsi maksatlarla Anadolu beyliklerinden kız almalarına mukabil, sultanlar da bu beyliklere gelin verilirdi. Zamanla devlet ricalinden zatlarla evlendirilmişlerdir. Böylece hem muvaffak devlet adamları taltif edilmiş, hem de bunlar saraya bağlanarak kendi aralarında evlilik yoluyla yakınlıklar kurmalarının önüne geçilmiştir.

Sultanlar evlendikten sonra kocaları ve maiyetleriyle ayrı bir sarayda yaşarlardı. Diledikleri zaman eşlerini boşayabilme hakkına sahiptiler. Şer'i hukuk kadınlara bu salâhiyeti tanımıştır. Damatlar boşanma ile protokoldeki yerlerini ve evlilikle kazandıkları bütün unvanlarını kaybederlerdi. Sultanların oğullarına sultanzâde veya beyzâde, kızlarına da hanımsultan denirdi. Sultan eşleri, kimin kocası olursa olsun padişahın damadı sayılır ve dâmâd-ı hazret-i şehriyârî diye anılırlardı.

Görüldüğü gibi harem bir aşk yuvası değil, büyük bir disiplinle ve teşrifat kaideleri çerçevesinde işleyen ehemmiyetli bir müesseseydi. Her şey şer'i ve örfî prensipler çerçevesinde cereyan ederdi. Muntazam bir teşkilat, vazife taksimi ve terfi sistemiyle, bugüne bile ilham kaynağı olması gereken 'Harem-i Hümayun' üzerindeki peşin hükümlerin ve dedikoduların tozunu silkip atanın zamanı geldi de geçiyor bile... ■



## » Vasfa göre mertebe

Cariyeler bilgi ve vasıflarına göre haremde çeşitli derecelere, hatta valide sultanlığa kadar yükselebillerdi. Sarayda cariyeler tablosu (Thomas Allom).



**Ekrem Buğra Ekinçi**  
Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.